

רטוריקה

רטוריקה היא אמנות השכנוע באמצעות השפה. אמנות זו מתארת את האמצעים בהם יכול אדם להעביר רעיון מסוים בדרך המתאימה ביותר לשכנוע בן שיחו.

נהוג להתייחס לרטוריקה כאל אמנות הנאום, אולם בהגדרתה הקלאסית היא כוללת את כל סוגי השכנוע - מול קהל אך גם פנים אל פנים או אפילו בכתב. רטוריקה היא אחת משלוש האמנויות החופשיות המקוריות (הטריוויום), יחד עם דקדוק ולוגיקה שנחשבו בימי הביניים לחומר הלימוד ההכרחי עבור אדם חופשי. בזמנים עתיקים ובימי הביניים, הדקדוק נחשב לשימוש נכון בשפה דרך למידה וביקורת על מודלים ספרותיים; דיאלקטיקה נחשבה להמצאת ובחינת ידע חדש דרך תהליך של שאילת שאלות ומתן תשובות; ורטוריקה נחשבה לשכנוע הציבור ומסגרות פוליטיות כגון אסיפות ובתי משפט. לכן, הרטוריקה ידועה בהצלחתה בחברות פתוחות ודמוקרטיות עם זכויות של חופש הביטוי וחופש ההתארגנות.

במאמר זה נסקור את תולדות הרטוריקה מהעת העתיקה ועד המאה ה-21, את הרטוריקנים הבולטים בכל תקופה ואת הציטוטים המייצגים את התרומה שלהם לאמנות השכנוע.

הרטוריקה בעת העתיקה

הרטוריקה התפתחה בעולם היווני העתיק כחלק מהחינוך הקלאסי של האזרחים. היא הייתה חשובה להשגת הצלחה פוליטית, חברתית ומקצועית. הרטוריקנים הראשונים היו הסופיסטים, מורים נודדים שלחנו את עצמם ללמד את האמנות השכנוע בתמורה לתשלום. הסופיסטים הדגישו את היכולת להתמודד עם כל נושא ולהגיב לכל טיעון, בלי להתייחס לאמת או למוסר. הם טענו שאין אמת אובייקטיבית, אלא רק דעות סובייקטיביות שניתנות לשינוי באמצעות השפה. הסופיסטים היו מושפעים מהרעיונות הרליטיביים של הפילוסופים הפרה-סוקראטיים, כגון הרקליטוס, הפרוטאגורס והגורגיאס.

הסופיסטים התנגדו לפילוסופים כמו **אפלטון ואריסטו**, שחיפשו את האמת הקבועה והנצחית בעולם הרעיונות. אפלטון ביקר את הסופיסטים בדיאלוגים שלו, וטען שהם משתמשים ברטוריקה כדי להטעות את הקהל ולהצדיק את החטאות. אפלטון הגדיר את הרטוריקה כאמנות של הפלאה, שאינה יודעת את האמת, אלא רק את הדעות. אפלטון העדיף את הדיאלקטיקה, שהיא שיטה של שאלה ותשובה.

כאמור, הרטוריקה היא אחת משלוש האמנויות החופשיות המקוריות, יחד עם דקדוק ולוגיקה, שנחשבו בימי הביניים לחומר הלימוד ההכרחי עבור אדם חופשי. [12](#) בזמנים עתיקים ובימי הביניים, הרטוריקה נחשבה לכלי לשכנוע הציבור ומסגרות פוליטיות כגון אסיפות ובתי משפט. [12](#) הרטוריקה השתמשה באמצעים רטוריים שונים, כגון רציונליזציה, הומור, סרקזם, דמגוגיה, הזדהות ואידיאליזציה, [1](#) כדי להשפיע על הרגשות, המחשבות וההתנהגות של המאזינים.

אך הרטוריקה לא נתקלה רק בהערכה ובכבוד. ישנם פילוסופים רבים, כגון אפלטון, שהתייחסו לרטוריקה בבוז ובאיבה, וטענו שהיא אינה עוסקת באמת, אלא בשקר ובהטעיה. ³לפי הם, הרטוריקה היא דמגוגיה, אומנות שפה והבעה שאינה יפה לחקר האמת, אלא מסמאת את עיני האדם ממנה. ³ בנוסף, הם טענו שהרטוריקה אינה מספיקה לשם הדיון הרציונלי, שכן היא מהווה צורה ללא תוכן, ועשויה להניב מסקנות תקפות אך שקריות. ⁴ לעומת זאת, הלוגיקה והדיאלקטיקה נתפסו ככלים רציונליים להשגת האמת, וכנציגים של המחשבה הביקורתית. ⁴

אך לא כולם הסכימו עם התפיסה השלילית של הרטוריקה. במאה ה-20, הפילוסוף הבלגי **חיים פרלמן** ביקש להחיות את מעמדה של הרטוריקה כתאוריה של ארגומנטציה, קרי כמתודה להעלאת טיעונים. ⁵ לשיטתו, הרטוריקה אינה רק כלי סגנוני אלא אמצעי להפעלת חשיבה לוגית שהיא בסיס לבניית גוף הידע האנושי. ⁵ הנימוק שלו לכך שהרטוריקה היא שיטת מחשבה רציונלית מתבסס על שתי הנחות: פרלמן מזכיר לנו שהרטוריקה מבקשת לשכנע את הנמען בעזרת נימוקים ובהסברים, כלומר שימוש בדיאלקטיקה ולוגיקה. בנוסף, לפי פרלמן כל מהלך רטורי מחייב נקודת הסכמה התחלתית בין הצדדים "meeting of the minds" שכן ללא הנחות יסוד משותפות איש אינו טורח לשכנע בנימוקים רטוריים. משתמע משתי ההנחות הללו, כי כיוון שהרטוריקה היא מפגש של סובייקטים המוכנים להקשיב זה לזה, ומתאמצים להציג נימוקים לעמדותיהם, הרי שלפנינו תחום רציונלי. במילים אחרות, מעצם הניסיון הרטורי לשכנע את הנמען ניתן ללמוד על היותה כלי רציונלי. ⁵

פרלמן מבחין בין הלוגיקה כשלעצמה לבין רטוריקה. לדבריו הלוגיקה עצמה, אינה מספיקה לשם הדיון הרציונלי, שכן היא מהווה צורה ללא תוכן. לוגיקה עשויה להניב מסקנות תקפות אך שקריות (כל היוונים יכולים לעוף + סוקרטס הוא יווני >-- סוקרטס יכול לעוף). בנוסף, תחומים רבים כלל אינם ניתנים להצרנה (דיוני

הנה רשימה קצרה של רטוריקנים מפורסמים וציטוטים מתאימים מהם:

אריסטו (384-322 לפנה"ס) היה פילוסוף יווני ותלמידו של אפלטון. הוא חיבר את הספר "רטוריקה", שהוא אחד מהיצירות החשובות ביותר בתחום. הוא הגדיר את הרטוריקה כ"היכולת למצוא בכל מקרה את האמצעים הנאותים לשכנוע". ¹ הוא חילק את הרטוריקה לשלושה סוגים: דליקטיבית, פורנסית ואפידיקטית, והציג את השלושה פאיות של השכנוע: אתוס, פתוס ולוגוס. ¹ ציטוט: "הדבר הראשון והחשוב ביותר הוא להבין את הטבע האנושי של השפה, ולהבין שהדברים הם סימנים של המחשבות, ושהמחשבות הן תמונות של הדברים." ²

קיקרו (43-106 לפנה"ס) היה רומאי סנאטור, סופר ואחד מהנאומים הגדולים בהיסטוריה. הוא השפיע על הרטוריקה הלטינית והאירופאית במשך אלפי שנים. הוא חיבר ספרים רבים על הרטוריקה, כגון "דה אורטורה", "דה אינוונטיונה" ו"דה אופטימו גנרה אורטורום". הוא הגדיר את הרטוריקה כ"אמנות הנאום הטוב".³ הוא הדגיש את החשיבות של הכשרת הנאום בכל התחומים הרלוונטיים, כגון הפילוסופיה, ההיסטוריה, המשפט והפוליטיקה.³ ציטוט: "הנאום הטוב הוא נאום שמאיר את הנושא, שמעורר את הרגשות ושמספק את הרצון."

קווינטיליאנוס (100-35 לספירה) היה רומאי רטור ומורה. הוא חיבר את הספר "אינסטיטוטיו אורטוריאה", שהוא יצירה מקיפה ומעמיקה על הרטוריקה. הוא טען שהרטוריקה היא לא רק טכניקה של הנאום, אלא גם חינוך של האישיות. הוא תיאר את הרטור המושלם כ"איש טוב המדבר בצורה טובה". הוא חילק את הרטוריקה לחמשה חלקים: המצאה, סידור, ביטוי, זיכרון והגהה. ציטוט: "אין דבר יותר קשה מלהיות קליל, ואין דבר יותר קל מלהיות כבד."

ארסטידס (365-445 לפנה"ס) היה יווני רטור וסופר. הוא נחשב לאחד מהנאומים הגדולים ביוון העתיקה. הוא נודע בעיקר בזכות הנאומים שלו בעד אתונה ונגד פיליפוס השני, מלך מקדוניה. הוא השתמש ברטוריקה כדי להגן על הדמוקרטיה ולעורר את הפטריזם של האתונאים. ציטוט: "אין דבר יותר יקר לי מאתונה, ואין דבר יותר יקר לאתונה מהחירות."

אוגוסטינוס (430-354 לספירה) היה פילוסוף, סופר ואבי הכנסייה הקתולית. הוא חיבר את הספר "דה דוקטרינה כריסטיאנה", שהוא יצירה מרכזית בתחום הרטוריקה הנוצרית. הוא טען שהרטוריקה היא כלי להפצת האמת האלוהית ולהגנה על האמונה הנוצרית. הוא הציג את השלושה יסודות של הנאום הנוצרי: הדעת, האהבה וההנאה. הוא גם עסק בשאלות של הרמנאוטיקה, כלומר באופן הפרשת המקרא והמשמעות של הסימנים השפתיים. ציטוט: "המטרה העליונה של הרטור הנוצרי היא להדריך את הנפשות לאלוהים."

פרנצ'סקו פטרארקה (1304-1374 לספירה) היה סופר, פילוסוף ואחד מהאבות של הרנסנס האיטלקי. הוא חיבר ספרים רבים בלטינית ובאיטלקית, כגון "איל קנזוניירה", "דה ויטה סוליטריה" ו"דה רמדייס אוטיום". הוא היה מעריץ גדול של הרטוריקה הקלאסית, והשתדל לחיות על פי המוסר הרומאי העתיק. הוא טען שהרטוריקה היא כלי להשגת החכמה והאושר. הוא גם היה מומחה באלגוריה.

